

PÉTER ÁGNES

A Diploma Leopoldinum keletkezésének története

I. rész

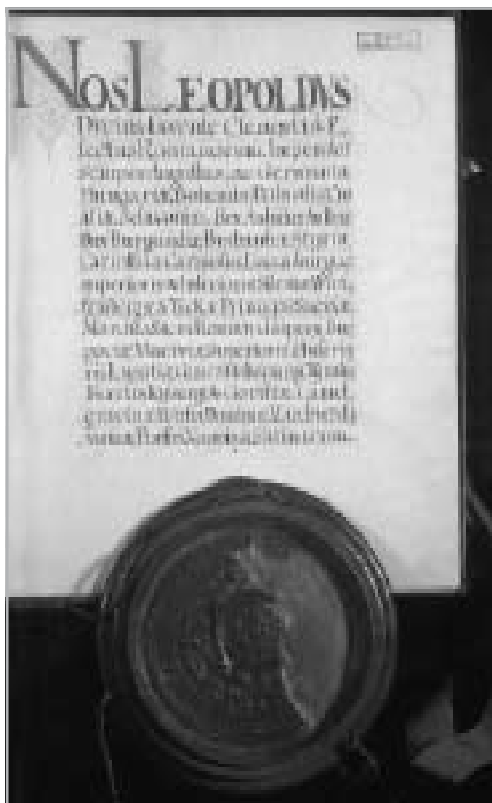

I. Bevezetés

Az Erdélyt és a Habsburg birodalmat összekapcsoló Diploma Leopoldinum keletkezésének története, ugyanúgy ahogy az előzményei, kevésbé ismertek. A Diplomát beiktatták az 1790. évi II. törvénycikkelybe, és már korábban is kiadta OKOLICSÁNYI PÁL 1710-ban a *Historia Diplomatica de statu religionis Evangelicae in Hungaria* című könyv toldalékeként, de egyik sem ír kielégítően a hitlevél keletkezésének körülményeiről, és az ahhoz kapcsolódó oklevelekről. Már 1697-ben panaszkodtak a hitlevél és a resolútiók összegyűjtetlenségére és a publikálás hiányára.¹ Bár SZÁSZ KÁROLY (1798–1853) összegyűjtötte a Diploma Leopoldinumhoz kapcsolódó okleveleket és iratokat a *Sylloge tractatumum aliorumque actorum publicorum et argumenta b. Diplomatis Leopoldini illustrantium* című, 1833-ban megjelent – saját bevallása szerint sem teljes – kötetében, történeti áttekintést és jegyzeteket nem készített hozzá, feldolgozásukat ezzel az utókorra hagyva. 1833 előtt csak tizenhárom oklevelet publikáltak a hatvanból, tehát negyvenhét darabot Szász hozott nyilvánosságra először.

Szász ezeknek az okleveleknek a lelőhelyét nem nevezte meg, hanem ő maga írja, hogy ezt bizonyos okok miatt nem tehette meg, mert olyan helyeken is kutatott, ahol kevés embernek volt joga. Tehát publikálhatta az okleveleket, azonban a források lelőhelyét nem nevezhette meg.

Szász KÁROLY fia, az ifjabb Szász Károly barátja volt a híres történésznek, SZILÁGYI SÁNDORNnak, akinek a nevéhez fűződik többek között az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* megszerkesztése és jegyzetekkel való kiegészítése. Szilágyi ebben a művében foglalkozott a Szász-féle oklevélgyűjteménnyel, azonban csak kis mértékben.

A korszakról írt újabb szakirodalom sem nyújt túl nagy segítséget, ugyanis felületesen beszélnek a hitlevél körülményeiről. Kivétel ez alól TRÓCSÁNYI ZSOLT összefoglaló munkája „*A Habsburg politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*” címmel, melyben összegzi levéltári kutatásait. Ez a munka nagyban segíti a további kutatásokat a Diploma Leopoldinum tárgy körében, ugyanis olyan jegyzőkönyvek tartalmát közli, melyek eddig nem lettek feldolgozva. Ezzel helyesbíti ezen fontos okirat keletkezéseinek körülményeit.

Ebben a dolgozatomban azt tűztem ki célul, hogy áttekintsem a Habsburgok és Erdély közötti szerződések és szerződéstervezetek, valamint a Diploma Leopoldinum keletkezésének körülményeit, amelyek alapján később Erdélyt beolvasztották a Habsburg birodalomba.

II. Alkudozások a töröktől való elszakadásról. A Szent Liga létrejötte, és ennek hatása Erdélyre

Az 1683. évi Bécs elleni hadjárat és Teleki titkos üzenete Lipótnak

1683-ban a török újabb hadjáratba kezdett, hogy régi célját, Bécsset elfoglalja. *III. Szulejmán* szultán (1687–1691) fermánjában megparancsolta *Apafi Mihály* erdélyi fejedelemnek (1661–1690), hogy seregeivel vegyen részt a hadjáratban. Apafi megpróbált kibújni a kötelessége alól, mivel az eddigi hadjáratok sem hoztak nagy sikert, viszont rengeteg pénzt emésztettek fel, végül azonban kénytelen volt részt venni az 1683. évi táborozásban.²

Kara Musztafa nagyvezír 1683 tavaszán 250 ezer főnyi haddal indult Bécs elfoglalására, ahová szinte akadálytalanul jutott el. A várost parancsnoka, gróf *Ernest Rüdiger Starbemberg* hősiességgel védte, amíg *Károly lotharingiai főherceg* birodalmi hada, valamint *Sobieski János* lengyel király seregei szeptemberben fel nem mentették. A herceg a visszavonuló török csapatok felett Párkánynál nagy győzelmet aratott, és Esztergom várát is visszavette.³

Még a hadjárat megkezdése előtt, a táborba szállásról szóló fermán hatására Apafi titokban felvette a kapcsolatot I. Lipót császárral, mert ki szeretett volna kerülni az oszmán függés alól. *Teleki Mihály* főkancellár 1683 tavaszán *Vajda Lászlót*, a fejedelem bizalmas emberét elküldte I. Lipóthoz egy titkos üzenettel, hogy Apafi bizonyos feltételek mellett hajlandó urának elismerni a császárt. Emellett felajánlotta közvetítését a Porta és a Habsburg-hatalom között.⁴ Ezalatt *Kolozsvári Istvánt*⁵ a protestáns fejedelmekhez küldte, hogy megbizonyosodjon róla, számíthat-e a támogatásukra. Sokáig nem érkezett hír Vajda Lászlóról, ezért Teleki a nagyvezírhez küldte *Sárosi Jánost*, hogy meg tudja tudni valamit a török ügyekről.⁶ A fejedelem már Bécs alatt járt, de még nem tudott semmit Vajda követségéről. Vajda a kerülőutak és a háborús állapotok miatt késlekedett, ám a lengyel király, Sobieski sokat segített neki követésében. Apafi Bécs alatt találkozott a nagyvezírral, aki örömmel vette Apafi közbenjárását a békében. Ezek után a fejedelem üzent Vajdának a közvetítő szerep ügyében még egyszer. A török végül vereséggel vonult vissza Bécs alól, Apafi pedig csak november elején érkezett csak haza.

1684 elején, IX. *Ince* pápa védnöksége alatt megalakult a *Szent Liga*, vagyis a Habsburg-birodalom, Velence és Lengyelország törökellenes szövetsége. 1684 elején levél érkezett a császártól, melyben utalt a szeptemberi török kudarcra és felszólította az erdélyieket, hogy csatlakozzanak a keresztényekhez. A fejedelem által felajánlott békekötést sem utasította vissza, viszont csak azzal a feltétellel, hogy török részről kárpótlást és elégtételt kap. Lipót azonban még azelőtt írta ezt a levelet, hogy békét kötött volna a franciákkal (*augusztus*

15.), ezért nem utasította vissza a törökkel kötendő békét sem. Ám Apafi félt, hogy ha csatlakozik a szövetséghez, az Erdély megszállását vonná maga után. Apafit főpostamestere, *Inczédi Mihály* által Sobieski János lengyel király is felszólította a csatlakozásra. A fejedelem tudta, milyen veszéllyel jár a nyílt elszakadás, de meg akarta őrizni a jó lengyel viszonyt, így elküldték a lengyel királyhoz Vajda Lászlót, akivel megüzenték, hogy ne kívánják Erdélytől az idő előtti elszakadást.

Erdélynek Magyarországhoz való viszonya nem volt felhőtlen, Apafi ugyanis *Thököly Imrén*ben, Felső-Magyarország fejedelmében vetélytársat látott. Korábban Thököly Imre az erdélyi fejedelem beleegyezésével állt a bujdosók élére, miután kiderült, hogy Teleki Mihály⁷ nem alkalmas a feladatra. Apafi azért döntött így, mert így biztosítottak vélte a Magyarországgal fenntartott kapcsolatot. Thököly 1679-ben Apafinak még ígéretet is tett, hogy erdélyi jószágainak elvesztésre ítéltetik, ha hűtlen lesz a „magyar ügyhöz”. A Felvidék viszont külön fejedelemséggé kezdett szerveződni, élén a bujdosók vezérével, és egyre csak romlott a viszony Apafival. Mikor a török számára egyértelművé vált, hogy Erdély nem alkalmas vezérszerepre, figyelme egyre inkább Thököly felé kezdett fordulni. Amit Apafi elért hűséggel, azt most Thököly használta ki a szultánnál, és Erdély trónjára is pályázott. Apafinak egyre kisebb befolyása lett a Portán 1681 után, mikor a kuruc csapatok mozgalmait Erdélynek kellett volna segíteni, még Teleki irányítása alatt. Thököly 1682-ben megkapta a magyar királyi címről való athnaméját, mert azt az ígéretet tette a török császárnak, hogy behódoltatja az egész országot. Ebben az évben Apafinak Thököly seregeihez kellett csatlakoznia, de Hatvan vidékére érve értesült arról, hogy Thökölyt elismerték Felső-Magyarország urának. Apafi a legszívesebben visszafordult volna, azonban nem kapta meg az engedélyt, seregei pedig a hadjáratban kis szerepet játszottak.⁸ Ráadásul végig kellett néznie vetélytársa fejedelemmé kiáltását.⁹ Nem csoda, hogy ezek után a némethez kezdett közeledni Vajda László követsége által. Thököly – és minden erdélyi, aki Thököly pártjára állt – innentől kezdve ellenségnek számított.

Ezidőtájt többször felmerült Erdély Lengyelországhoz csatlakozásának terve. A szorult helyzetből való kilábalás legjobb lehetőségének a Lengyelország védnöksége alá helyezkedést látták, ha már a keresztényekhez kell csatlakozniuk, hiszen így talán jobban megőrizhetik politikai függetlenségüket. Az erdélyi szorult helyzet pedig jól jött Sobieskinek. Már 1684-ben kidolgozott egy olyan tervet, amelynek lényege, hogy Erdélyt és Havasalföldet elfoglalja. Erdély és a román vajdaság elfoglalásáról csak akkor mondott le, amikor tudomást szerzett Lipót azon szándékáról, hogy nem akarja elfoglalni a két tartományt, hanem megőrzi azt saját fejedelmük uralma alatt.

DUNOD KÖVETSÉGE ÉS A KERCSesorAI SZERZŐDÉS

1685. január 20-án az erdélyiek újabb követet küldtek Bécsbe, név szerint Inczédi Mihályt, hogy nyomtatékosítsa a felajánlott közvetítő szerepet a bécsi udvar és a Porta között. Ám Inczédinek nem csak Bécsben volt intéznievalója. Elment Sobieski Jánoshoz is, hogy ott oltalmát, és béke esetén Erdélynek a békeszerződésbe belefoglalását kérje. Vajda László, valamint Inczédi Mihály követségének eredményeként, az udvar 1685 tavaszán egy *Dunod Antidius* nevű francia jezsuita diplomatát küldte Erdélybe. Dunod három szerződéstervezetet hozott magával. I. Lipót azzal bízta meg, hogy hozzon létre szövetséget a fejedelemmel,

hogy aztán nyíltan felléphessenek a török ellen. Február 5-én kiállított megbízólevele teljhatalommal ruházta fel. Telekivel, akinek egyre nagyobb hatalma lett a fejedelem mellett, hosszú tárgyalásokat folytatott. Kész tervei új alapokra fektették volna Erdély és a Habsburg birodalom viszonyát. A tervezetek elrendelték volna, hogy Erdély számolja fel a török hűbért, és nyissa meg területeit a német hadak előtt. Tartalmazta Erdély és a román vajdaságok közti szövetség pontjait is. Az első szerződéstervezet 24 pontból állt: ez a török idők előtti állapotokat akarta visszaállítani, Apafi a császár „vajdája” lett volna, Erdély pedig csatlakozott volna a Habsburg-lengyel szövetséghez. A tervezet elismeri I. Apafi Mihályt fejedelemnek, és fiát is, de ha az idősebb Apafi, fiának 25. életéve előtt meghal, azt addig nem iktatják be, míg be nem tölti azt a kort. Ezen pontok értelmében a fejedelem mindenben a magyar királynak lett volna kiszolgáltatva. Adóját neki fizetné, nem létesíthetne külpolitikai kapcsolatokat, csak Lipóton keresztül. Háború esetén a német hadvezérektől függene, téli szállással és zsolddal kellene ellátnia a sereget. A német császár cserébe vállalta, hogy megvédi Erdélyt minden idegen támadás ellen. Az utolsó pont kimondta a katolikusok és nem katolikusok szabad vallásgyakorlatát. Jóllehet a tervezet kiváltotta az erdélyiek ellenkezését, mégis a február 22-i országgyűlésen *delegációt*¹⁰ állítottak fel a tárgyalások folytatására.

A delegáció harminc pontban foglalta össze feltételeit, amelyek ellentétesek voltak a császáréval. Bécsben tudták, hogy már a tárgyalások megkezdése is nagy eredmény.¹¹ A delegáció pontjait Vajda Lászlóval küldték Bécsbe. Vajdának Dunod-val kellett volna mennie, viszont a páter nem akart üres kézzel visszatérni az udvarba. Ezért elindult Telekihez, hogy elintézzé azt, amit a delegációval nem lehetett. Két titkos szerződés született, amelyekbe befoglalták, hogy Erdély a Szent Liga tagja lenne, s kötelezné magát, hogy elismeri Lipótot urának, lemond az önálló külpolitikáról, a császári hadsereg egyhatodának téli szállást biztosít, cserébe viszont vallásszabadságot kap, megtarthatja privilégiumait. Teleki a szerződés egyik részében saját érdekeit rögzítette, vagyis teljes bűnbocsánatot nyer a kuruckodásáért, a török, lengyel és francia barátságért, biztosítják neki és családjának összes erdélyi és magyarországi birtokát. Ez volt az úgynevezett *Dunod-féle diploma*. Ezeket Teleki az 1685. április 14-én aláírt *kercsesorai szerződésben* rögzítette. Dunod Lengyelországba folytatta útját, Vajda László így elmaradt tőle, ezért Teleki visszahívatta, melynek oka – most még titokban – a kercsesorai szerződés volt. Teleki e szerződés aláírásakor ellentétbe helyezte magát a fejedelem és a delegáció döntésével. De vajon miért is tette ezt Teleki? Lehet-e ezért hazaárulónak nevezni? Nem szabad csak a személyes érdekeit nézni döntésének hátterében. Valószínűleg érezte, hogy meg kell ragadnia az alkalmat, mivel már láthatta, hogy nem sokat várhatnak a töröktől 1683 után. Dunod távozását követően, május 25-én újabb delegációt hívtak össze, melynek témája az a török levél volt, melyben újra közvetítést kérnek a béke ügyében. Eközben Havasalföldről teljhatalommal felruházott követek érkeztek, és megkötötték Erdéllyel a véd és dacsövetséget.

A HALLER-FÉLE KÖVETSÉG, CARAFFA ÉS VETERANI TÁBORNOKOK ERDÉLYBEN

Annak ellenére, hogy az országgyűlés nem fogadta el a Dunod-féle pontokat, Bécsbe küldték *Balogh Lászlót*, hogy menlevelet kérjen a császártól, és előkészítse a hozzá küldendő ünnepélyes követséget. Balogh Lászlónak is Lengyelországon keresztül kellett mennie.

Nemrég Bécsben még azzal bíztatták Inczédit, hogy Lipót bármit megad, amit Erdély kér. Ennek jegyében állították össze pontjaikat Apafiék, de a németek – sikereik miatt – később mégsem tartották be ezt a bécsi ígéretet. Inczédi a lengyel királytól is hozott híreket, aki még mindig nem tett le arról a tervéről, hogy Havasalföldet és Erdélyt egyesítve, saját fennhatósága alatt bevonja saját szövetségébe. Nem csoda, hogy nem is olyan sokkal később Lipót megtiltotta Erdély számára a kapcsolattartást Sobieskivel. Ugyanakkor a lengyel király levelezett Thökölyvel is, akit úgyszintén be akart vonni a szövetségbe, erre azonban Thököly 1685. évben bekövetkezett vereségei miatt nem került sor.

Október 24-ére Apafi országgyűlést hirdetett Gyulafehérvárra. Dunod is megjelent az országgyűlésen, és sürgette az elpártolást a Portától, valamint azt kérte, hogy ne fizessek be a portai adót. Bízott a sikerben, mert úgy gondolta, ha Telekit meggyőzte, akkor a császárhoz való csatlakozást már könnyű lesz elérni. Pontjaiban a páter kérte a lengyelektől való távolságtartást, a töröktől szakadjanak el, szakítsák meg vele a kapcsolatot, jelöljenek ki Várad környékén alkalmas kvártélyt, valamint juttassanak oda élelmet a német hadaknak. Végül nem jutottak egyezsége, mert az erdélyiek kockázatosnak tartották a nyílt elszakadást. Az urak szinte egyöntetűen a javaslatok ellen szavaztak.

Közben Balogh Lászlónak sikeres volt a menlevélkérő követsége, így annak megérkezése után ünnepélyes követséget küldtek a császárhoz. A követség tagjai *Haller János*,¹² *Perneszy Zsigmond*, *Miles Mátyás* és Inczédi Mihály lettek. Utasításuk még november 4-én elkészült, amelyek értelmében ragaszkodtak ahhoz, hogy ne történjék végleges szakítás a Portával, a fejedelemség maradjon meg a mostani állapotában, ne használja Lipót a fejedelmi címet, az erődökbe ne rakjon hadakat téli szállásra, főkegyúri jogát ne gyakorolja, szekularizált jószágokat ne vegyen vissza, valamint Erdélyt is foglalja bele a törökkel kötendő békébe.¹³

Dunod, miután áprilisban nem fogadták el a feltételeit, azt mondta az erdélyieknek: „*Akár akarjátok, akár nem, Őfelsége mégis pártol titeket!*”¹⁴ Ez beigazolódni látszott, amikor 1685 őszén üzenet érkezett Bécsből, melyet *Marchisio* főstrázsamester hozott. E szerint *Johann Veterani* titkos tanácsos és tábornagy négy-négy gyalogos és lovas ezreddel Máramarosban fog telelni. *Caprara* generális háromnapi ostrommal elfoglalta Szentjóbót, Várad elővárát, ahova bekvártélyozott, majd a fejedelemségtől élelmiszert kért. Közben *Antonio Caraffa*, a felső magyarországi főkapitány parancsára császári katonaság vonult Kővár vidékére. Caraffa zaklatta a magyarokat, és tudomásukra hozta, hogy nem érdekeli, hány követet küldenek

I. APAFI MIHÁLY ERDÉLYI FEJEDELEM (1661–1690)

Bécsbe sérelmeik miatt, Bécs úgyis olyan messze van, hogy nem tudják időben orvosolni sérelmeiket.¹⁵ Caraffa és Veterani azzal az indokkal érkezett Erdélybe, hogy biztosítsa az országot az oszmán támadástól, ám az igazi ok Erdély katonai megszállása volt. Innen akarták fedezni a téli beszállásolás költségeit. A helyzet súlyosbodása miatt Apafi – Dunod közvetítésével – 1685. november 27-én *Ebesfalván* szerződést kötött Lipóttal, melyben megállapodtak, hogy Kővár vidéke, Máramaros és Debrecen kivételével Erdély mentesül az ezredek telettete alá. Ezért Apafi öt hónapig 80 ezer tallért fizet a császári hadak fenntartásához.¹⁶ Még alá sem írták a szerződést, amikor hírt kaptak arról, hogy Csáky László¹⁷ Erdély felé közeledik. A hír hallatára Apafi Ebesfalváról Szebenbe menekült. Caraffa generális december 18-án közölte *Gyulay Ferenc*ccel, hogy az ebesfalvi szerződést nem tartja be, rá ez nem vonatkozik, mert hadi időben hadi emberekre szokták bízni az ilyen dolgokat, hogyan hihettek egy szerzetesnek.¹⁸ Erdély megszállása olyanná vált, mintha azt ellenséges had lepte volna el. Egymást érték a panaszok Caraffa pusztításairól, csakhogy a delegáció nem tudott mit tenni. Csak a Bécsbe felküldött követekben bízhattak, akikkel tudatni kellett, hogy mi történt, mióta elindultak Bécsbe. A követek is folyamatosan küldték a híreket. A delegáció, hogy értesítse Hallerékat a Dunoddal kötött ebesfalvi egyezségről, utánuk küldte Bálintith Zsigmondot és Nagy Pált. Az útjukat Sárosi készítette volna elő, ám végül később ért oda, mint Bálintithék. Hallerék pedig Szatmárról adtak hírt december 8-án, hogy az utánuk küldött követség megérkezett. Nagy Pál jött haza az üzenettel, Bálintith pedig Kassáig velük tartott. Értesítették a fejedelmet, hogy a már visszafelé térő Dunod csatlakozott hozzájuk, és Hallerékkal indult Bécsbe. Caraffát a hozzá küldött követség nem tudta meggyőzni arról, hogy álljon el Erdély katonai megszállásától, a kegyetlenkedésektől, fosztogatásoktól.¹⁹ Nem volt mit tenni, január 16-án felküldték a panaszokat Bécsbe a már ott lévő követekhez. Caraffa többször is kérte, hogy tárgyalhasson Telekivel, Apafival, csakhogy azok nem ültek le vele tárgyalni. Caraffa viselkedéséből, makacsságából nyilvánvalóvá vált, hogy Erdély a katonai megszállás alá nem fog megszabadulni. Segítségre nem számíthattak, mivel a lengyel kapcsolatot maga a császár zárja el, a török pedig békeajánlatával ostromolta a német császárt.²⁰ A Porta szívesen vette volna Apafi közvetítését a németekkel kötendő békében. Apafi ezzel magyarázhatta Sztambulban, miért olyan sűrű a követjárás Bécs és Erdély között. A fejedelem tájékoztatta a Portát, hogy a követség ellenére a német hadak bevonultak Erdélybe, ami olyan mértékű pusztítást vont maga után, hogy képtelen befizetni a portai adót. Balogh Lászlónak viszont azt kellett mondania *Ahmed szerdár*nak december 17-én, hogy a német csapatok a megszállott területek egy részéről már kivonultak. Ezzel az volt a céljuk, hogy a készülő tatár inváziót elfordítsák az országtól.²¹ 1686 januárjában végül beküldték a portai adót *Macskásy Boldizsárral*.

Caraffa megígérte, hogy kiüríti a már kiélt vármegyéket, ha újabb szerződést kötnek, ezért Telekiék február 22-én tárgyalni kezdtek vele. Caraffa a nagy pusztítást azzal magyarázta, hogy kénytelenek rabolni, mert a császár nem küldött zsoldot és élelmet. Közben Bécsben megkapták a híreket a Caraffa elleni panaszokról, ezért a badeni herceg intézkedéseket ígért, és vizsgálatot indított. Bár a vizsgálat megindult, ez csupán az erdélyiek megnyugtatására szolgált.

Mikor Caraffa megszállta a Partiumot, a vele folytatott alkudozások során felajánlotta a tanácsuraknak, hogy amennyiben pénzt adnak, kivonja a német és horvát csapatokat az ország területéről, ám ha folytatják az üzenetést a sérelmekről, és az ellene folyó vizsgálatot, nem vonja ki hadait. Beigazolódni látszott az erdélyiek azon félelme, hogy míg a török uralom alatt legalább szabadságban éltek, „most a keresztény uralom alatt jobbágyúságba hajtának

*fejünkét*²². Miután úgy tűnt, hogy Erdély elveszti két éve tartó semlegességét, váratlanul új helyzet állt elő. Thököly Imre, Magyarország fejedelme, miután sikertelenül próbálkozott, hogy bekapcsolódjék a törökellenes nemzetközi koalícióba, Apafihoz fordult, hogy működjenek együtt. Ám Teleki közbenjárására 1685-ben eldöntötték a tanácsurak, hogy megszüntetik a kapcsolatot vele, és az összes erdélyi jószágának elvesztésére ítélték.²³ Ez az ítélet Thökölyt – hogy megingott pozícióját megtarthassa – véglegesen a török oldalára kényszerítette. Thököly egyre inkább magára maradt, régi hívei elhagyták. *Ibrálím budai pasa* a váradi pasával elfogatta, hátha így könnyebben ki tudják csikarni a békét Béccsel. Mivel a terv nem sikerült, visszanyerte szabadságát, de a Portával való jó viszonya soha nem állt helyre. Amikor 1686-ban át akart vonulni Erdélyen a török hadakkal, arra kérte Apafit, hogy egyesüljenek, és szükség esetén adjanak neki menedékhelyet. Arra hivatkozott, hogy mindketten a töröktől kapták fejedelemségüket. A delegáció tiltakozott az ellen, hogy Thököly mellé álljon. Mikor megkezdte az átvonulást az országon, a delegáció elhatározta, hogy útját állja. *Daczó János* azonban – aki Apafi első híveinek egyike volt – elárulta a tervet. Ezért Thököly el tudott vonulni, és bosszúból lerombolta Hunyadot. Daczót az árulásért jószágvesztésre ítélték, azonban később felmentették.

A HALLER-FÉLE DIPLOMA ÉS A BALÁZSFALVI SZERZŐDÉS

Lipót először 1686. január 16-án fogadta Haller Jánosék követségét, az érdemi tárgyalások pedig február közepén kezdődtek. Lipót kijelölt megbízottjai *Ferdinánd herceg*, *Bábeni Herman* és *Henrik Stratmann* voltak. Április 5-én már a második 20 pontból álló tervezetet küldték Erdélybe. Hosszú tárgyalások kezdődtek, mivel nem tudtak megegyezni a pontok ügyében. Nemsokára újabb nem várt esemény következett: május 10-én üzenet érkezett Szatmárba, hogy *Fridrich Sigmund Scherffenberg* császári tábornok hétezer fegyveressel bejött az országba. Lipót úgy jelentette be érkezését, mintha török és tatár benyomulástól védenék az országot, de az igazság nem ez. Hihetőbb ok, hogy Lengyelországtól féltették a fejedelemséget.²⁴ A rendek Scherffenberghez küldték *Dániel Mihályt* és Bálinthy Zsigmondot, hogy óva intsek Erdély megtámadásától. Május 20-án Scherffenberg már Kolozsvárott tartózkodott.²⁵ Scherffenberg az erdélyi tárgyalások alatt azt próbálta elérni, hogy szakadjanak el a töröktől, csak hogy májusban a rendek még hallani sem akartak erről. Scherffenberg Déva és Kolozsvár átadását kérte, hogy megbizonyosodjon Erdély hűségéről, de az erdélyiek arra kérték, hogy követeléseivel várjon, amíg megjön a Hallerékkal folytatott tárgyalások eredménye. A tárgyalások egész menetére a félelem nyomta rá bélyegét, mivel a tanácsurak félték a Porta haragjától és a teljes Habsburg függéstől is.

Mint már említettem, a Haller-féle követség április 5-én vette át a diplomatervezet szövegét. A szerződéstervezet tartalmazta, hogy Erdély császári fennhatóság alá kerül, Apafi marad a fejedelem, és Erdély a védelem költségeihez évi 100 ezer forinttal járul hozzá. Április 20-án az országgyűlés megtárgyalta a pontokat, ám nem cikkelyezte be azokat. Egy követet küldtek Sobieski János lengyel királyhoz, hogy segítséget kérjenek a diplomatervezet egyes pontjainak megváltoztatásában. Követ indult Bécsbe is, hogy a szerződést csak végső esetben írják alá.²⁶ Közben Déva és Kolozsvár követelését a császár magáévá tette, eddig ugyanis nem kérte e két vár az átadását. A császári tábornokkal hosszú tárgyalások folytak. *Bethlen Miklóst*²⁷ a császári csapatok további előrenyomulásának elkerülése érdekében összesen

négyszer küldték Scherffenberghez tárgyalni. Június elején a delegáció beleegyezett, hogy átadják Dévát és Kolozsvárt, ám ekkor már Scherffenbergnek több kellett: a várak mellett pénzt és gabonát is követelt.

Június 28-án végül a császár és Apafi teljhatalmú követei aláírtak egy titkos szerződést, ami arról szólt, hogy Erdély sértetlen szuverén államként részt vesz a nemzetközi törökellenes szövetségben, Lipót császár elismerte és megerősítette a fejedelem jogait, halála után pedig szabad fejedelemséget ígért. A négy bevett vallás megtarthatta a szabadságát és Erdély a külön államiságát. A császár szavatolta, hogy beveszik Erdélyt és két román fejedelemséget a törökkel megkötendő békébe, és a fejedelem szövetségeket köthet. Erdély pedig a védelemért cserébe 25 ezer aranyat fizet. Dévára és Kolozsvárra kétharmad rész német őrseget ültetnek, szükség esetén pedig téli beszállásoltatást kérhetnek. A szerződés második pontjában leszögezik: „*Amit az egykor a Porta uralma alá tartozó területekből elfoglalnak, a fegyverjog alapján azé lesz, aki meghódítja, de minden olyan területet, amelyről kimutatják, hogy valaha Erdélyhez tartozott, átadnak és fenntartanak a fejedelemségnek.*” A szerződésben külön pontba volt foglalva, hogy: „... a császári felség soha nem követelheti magának sem a fejedelmi címet, sem a címert”.²⁸ Ez az ún. *Haller-féle diploma (Tractatus Viennensis sive Hallerianus)* sokkal előnyösebb volt a Dunod-féle pontoknál,²⁹ azonban csak úgy merték aláírni az erdélyi követek, hogy azt véglegesítés előtt jóváhagyja az országgyűlés.

A delegáció folyamatosan tárgyalt és alkudozott Scherffenberggel, és Csáky Lászlóval. Nehézségekbe ütközött Déva és Kolozsvár átadása, ezért még azt is felajánlotta a tábornok, hogy a diploma záradékában szereplő várakba úgy megy majd be, hogy ostromot színlel, nehogy a törökök megbosszulják ezek átadását. Végül augusztus 7-én a fejedelem megbízottai Apahidán megállapodtak Scherffenberggel, hogy teljesítik a várak átadását, ha a tábornok kivonja az idegen katonaságot. Apafi a kialakult helyzet miatt kérelemmel fordult a szerdárhoz, hogy segédcsapatokat hívjon, de csak azért, hogy ne tűnjenek hűtlennek. A Porta meg is ígérte a segélyhadak küldését, azonban a delegáció nem reménykedett ezek tényleges elindításában. A lengyel követ, *Konstantin Visnyiki* – aki a francia érdekek képviselőjeként lépett fel – azt tanácsolta, hogy az országgyűlés ne fogadja el a diplomát, mert Scherffenbergnek ugyanis hamarosan távoznia kell az országból. A tervezetet végül nem fogadta el az országgyűlés, Scherffenberg pedig dolgvégezetlenül távozott.³⁰

Scherffenberg azért hagyta el az országot, mert Budát éppen ekkor foglalták vissza I. Lipót hadai. Erdély mindenáron biztosítani akarta önállóságát, és ebben minden német siker akadályozta. Amikor Bécs felszabadult az ostrom alól, a Dunod-féle diplomában foglaltak évteltek el, most pedig Buda bevételekor a Haller-féle diploma elfogadásának lehetősége veszett el. Buda visszavétele egyes érzelmeket keltett Apafiekben. Örültek a híreknek, mégis rettegtek a németek téli beszállásoltatásától.

A Haller-féle diplomatervezet sérelmes pontjainak kiigazítása miatt sürgősen összehívták az országgyűlést Fogarasba, 1686. szeptember 27-ére.³¹ Gyulay Ferenc Bécsbe ment, hogy két sérelmes pontot kihagyjanak: Déva és Kolozsvár átadását és a téli beszállásoltatást. Buda elfoglalása után Lipótnak esze ágában sem volt elfogadni a Haller-féle pontokat. Levelet írt a fejedelmi udvarhoz, hogy hadseregét Erdélyben kívánja téli pihenőre elhelyezni. Veterani tábornok Máramaros vármegyét, Caraffa generális pedig a nyugati vármegyéket szállta meg. Közben a Körösök völgyeiben labanc-, török-, és német csapatok valamint Thököly katonái pusztítottak. Moldva felől és délnyugatról török betörések fenyegették az országot. A győzelem után Erdély jogai már nem érdekelték Bécset, és Lotharingiai Károlyt megbízták

a katonai megszállással. A *Ministerialkonferenz in rebus Transylvanicis*³² eközben Bécsben tanácskozott Lotharingiai Károly jelentéséről, melyben Scherffenberget ajánlja az erdélyi főparancsnoknak, és teljhatalmat kért az Erdéllyel történő tárgyalásokra, és a szerződés kötésre, és további utasításokat a felmerülő kérdésekkel kapcsolatban.³³ Lotharingiai Károly és a rendek között tárgyalások kezdődtek, amelyekből Bethlen Miklóst kizárták, mert nem bíztak meg benne. A tárgyalások eredménye az 1687. október 27-ei ún. *balázsfalvi szerződésben*³⁴ összegződött. Apafi az 1686. június 28-án kelt Haller-féle diploma alapján kívánt megegyezni, Lotharingiai Károly herceg elsősorban katonáinak élelmezését tartotta szem előtt. Még ha mérhetetlennek tűnő anyagi áldozatok árán is, de úgy látszott, hogy a fejedelemség biztosítani tudja önálló államiségét. Károly herceg szavatolta, hogy a császár elismeri a fejedelemség önállóságát, a fejedelem és utódjai „*kormányzásukba senki nem fog elegyedni, az országgyűlések, fejedelmi jövedelmek, várak, városok, harmincadok, sókikötő helyek, arany- és ezüstbányák és vámok jövedelmeibe semmi igény nem formáltatik*”.³⁵ A szerződésben foglaltak biztosították, hogy a fejedelemség megtartja vallási és kereskedelmi szabadságát, a katonaság pedig nem hatalmaskodik a lakosság felett. Apafi ezzel szemben vállalta, hogy készpénzben kifizet 700 ezer német forintot, és egész télen át ellátja a hadsereget élelemmel és takarmánnyal, valamint átad 12 várat. Az egyezmény többször hangsúlyozta, hogy az ország csakis a belső nyugalmat, rendet fenntartva képes a katonaság ellátására vállalt kötelezettségének eleget tenni.³⁶ A balázsfalvi szerződés 34 cikkelyből állt. A rendek ezt elfogadták, és egy bécsi követség útján megerősítését kérték. Ezután Erdély átadta Szebent, a lotharingiai herceg pedig érmet veretett „*Capta Transylvania*” felirattal a katonai megszállás emlékére.

Bethlen Miklós leírása szerint a főurak nagyon örültek a szerződésnek. Bethlen látta, hogy mennyivel tartósabb lenne egy diploma, mint ez a szerződés, ami jobb esetben is csak addig tart, amíg a téli beszállásoltatás. Ő ennél sokkal tartósabb megállapodást szeretett volna. Úgy jellemezte a szerződést, hogy annyiban különbözik a diplomától, mint jég az acéltól: míg a jég elillan, addig az acél tartós.³⁷

A FOGARASI NYILATKOZAT

Lipót császár azonban sokallta az engedményeket, és nem tartotta be a szerződést. 1688. januárjában újabb követséget indítottak Bécsbe, ezúttal Gyulay Ferenc, Inczédi Mihály és Donáth Mátyás személyében, hogy sürgessék a Haller-féle diploma megerősítését, azonban a császár nevében már olyan üzenetet kaptak, melyből világosan kiderült, hogy a helyzet már nem teszi lehetővé az ebbe foglaltak ratifikálását.³⁸ Bethlen Miklós azt írja, hogy 1688 elején az erdélyiek tudta nélkül egy diplomatervezetet küldött a császárhoz Scherffenberggel. Ebben kérte, hogy ne vádoljon senkit a Haller-féle diploma visszautasításáért, inkább adjon egy új lehetőséget, hogy aláírassák, de a már korábban sérelmezett pontok kiigazításával. Ezt a felterjesztést azonban nem vették komolyan.³⁹ Nem sokkal később a császár Caraffát erős haddal Erdély tényleges birtokbavételére küldte, hogy Erdély státuszát az 1687. évi pozsonyi országgyűlés szellemében rendezze. Követeléseit öt pontban összegezte, valamint név szerint kijelölte az Erdélyből hozzá küldendő követeket: *Teleki Mihályt, Bethlen Miklóst, Alvinczi Pétert, Bethlen Gergelyt és Eleket, Székely Lászlót és Valentin Frankot*, valamint *Christian Szabót, Apor Istvánt, Sárosi Jánost*, és a brassói bírót, *Michael Filstich-t*. Itt Caraffa a következő nyilatkozatot terjesztette a bizottság elé, amelyet *Absolon Dániel* fogalmazott meg:

„Erdély visszatér Magyarország királyához, melytől az irigy sors és némelyek nagyravágyása szakította el. Elfogadja Lipótnak és utódainak, mint örökös magyar királyoknak oltalmát s önkéntesen, keresztény buzgalomból lemond a török véduraságról. A törökkel nem fog érintkezni, nem küld neki adót, sem ajándékot. Az uralkodóház más ellenségeivel sem érintkezik. A még nem szállott Kővár, Huszt, Görgény és Brassó váraiba befogadják a német őrseget. Különben kérik Őfelségét jogaik, kiváltságaik s a vallásszabadság megerősítésére.”

Ezt a követség – hiába kapott aláírási jogot – nem mert elfogadni, amíg a delegáció meg nem tárgyalja. Mivel nem volt mit tenni, a rendek 1688. május 9-én elfogadták a nyilatkozatot Szebenben, és május 10-én a fejedelem is letette a hűségesküit Fogarasban.⁴⁰ A nyilatkozat Erdély közjogi viszonyait teljesen megváltoztatta. A törökkel való szakítást és a császárnak letett hűségnyilatkozatot úgy értelmezték, hogy a török pártfogást felváltja a német. Minderről egy diploma kiállítását akarták kérni a rendek, és kívánságaikat 13 pontban foglalták össze a fogarasi országgyűlésen 1688. június 1-jén. Többek között vallásszabadságot, Apafi és fia uralmának megerősítését, szabad fejedelemválasztást, a Partium erdélyi voltának megmaradását, a fejedelem jogkörének meghagyását kérték.⁴¹ Még aznap kinevezték a bizottság tagjait Bethlen Elek, Macskásy Boldizsár, Frank Bálint és Alvinczi Péter személyében, akik felterjesztették a kérelmet Caraffához, hogy az eljuttassa az uralkodóhoz. Erre a diplomatervezetre a rendek azt a választ kapták, hogy a vallásszabadságot tiszteletben fogják tartani, a diplomában foglalt kívánságokra vonatkozóan azonban később, a háború befejezése után fognak felelni.⁴² Így húzódott a dolog egészen Apafi 1690-ben bekövetkezett haláláig.

III. A Diploma Leopoldinum kieszközlése

A DIPLOMA MEGSZERZÉSE ÉS TARTALMA

A Diploma előzményeiről részletesen értesülhetünk Bethlen Miklós emlékirataiból.⁴³ Mikor már látni lehetett, hogy Apafi beteg, Bethlen javaslatot tett Telekinek, miszerint íratni kellene egy „Titkos testamentumot”⁴⁴ Apafival, aki ebben vállalná, hogy halála után, a brandenburgi választó lesz fia gyámja. Emellett Bethlen azt is kérte Teleki Mihálytól, hogy írasson egy levelet a fejedelemmel, és kösse lelkére a vallás, és a császár előtti oltalom kérdését. Ezt viszont addig halogatták, amíg késő nem lett, a fejedelem meghalt 1690. április 15-én. A Portán azonnal kiállították az új fejedelem athnaméját, ám abba nem az annak idején Konstantinápolyban megerősített, Bécsben pedig jóváhagyott választott fejedelem, a 14 esztendő II. Apafi Mihály nevét írták bele, hanem Thökölyét.⁴⁵ Ezért a császárhoz kellett fordulniuk, hogy erősítse meg az ifjabb Apafit fejedelmi székében. Bethlen ismét azt javasolta, hogy amíg megjön Lipót megerősítő nyilatkozata, bocsássanak ki hódoló nyilatkozatot a gyermek számára. Ám ezt Teleki és a főtanácsosok nem tartották jó ötletnek. Bethlen Gergely is tett egy javaslatot, hogy Teleki legyen az ifjú Apafi tanácsosa és gyámja, de ahogy az előbbieket, ezt is elvetették. A bécsi Erdélyi Konferencia eközben újra tárgyalt, és az Apafi halálát követően előállt helyzettel foglalkozott. Heisler főparancsnoktól értesültek Apafi haláláról. Az ülésen értékelték a helyzetet, hogy az erdélyi császári katonaság gyenge, valamint dönteni próbáltak az ifjú Apafi sorsáról. Ezen kívül számba vették, hogy a rendek az ifjú Apafi megerősítését fogják kérni a fejedelemségben, vagy új fejedelmet akarnak választani. Heislernek majd egy hónap késéssel írtak vissza, hogy próbáljon Habsburg-barát csoportosulást

létrehozni, és ennek tagjait anyagi eszközökkel I. Lipót pártjára állítani. Bethlen Önéletírásában feljegyezi, hogy az erdélyiek őt akarták Bécsbe küldeni követnek, hogy intézkedjen a fejedelem megerősítésével kapcsolatban. El is fogadta a megbízást, ám Teleki egy bizalmas magánbeszélgetésben lebeszélte erről. Az indoka az volt, hogy bármit intéz, az csak rosszul venné ki magát: ha nem kapja meg a megerősítést, akkor ő lesz a hibás, ha megkapja, akkor nem a gyermek lesz a fejedelem, hanem Bánffy György és Bethlen Gergely uralkodnának, akik pedig mindkettőjük fejét leütnék. Ezért Bethlen ügyesen kibújt a megbízatás alól. A követnek ezután Nagy Pált választották. A megerősítési kérelem mellé adtak még neki egy törvénytervezetet, melyben kikötötték, hogy az ifjú fejedelem ne kormányozhasson addig, amíg be nem tölti a 20. életévét, és ne is adhassanak neki hódoló nyilatkozatot.

Ezen a tavaszon Thököly Erdély ellen készült, híveket toborzott, mert pályázott a fejedelmi trónra, és a török is mozgolódott. Így elő kellett készülniük mindkettőjük támadására. Bethlent felkérték, hogy legyen a sereg fővezére, ezt azonban visszautasította. Telekinek ezért megrendült benne a bizalma.⁴⁶ Azzal próbált magyarázkodni, hogy ha békében nem visel semmilyen tiszteletet, háborúban sem teszi. Talán az volt a szerencséje Bethlennek, hogy nem fogadta el a fővezéri tisztséget, mert ha akkor ő hadba száll, lehet, hogy ő is úgy végzi, ahogy végül Teleki Mihály a zernyesti csatában, augusztus 21-én. A zernyesti csata zseniális hadvezéri teljesítmény volt Thököly részéről. Áttört a kietlen havasokon, és úgy ellensége hátába került a török, magyar, havasalföldi, tatár sereggel.⁴⁷ Több császári főtitest a csatatéren maradt, a császári főparancsnok, gróf Donatus Heisler fogságba esett. Teleki lova megbotlott, a fejedelemség főgenerálisa pedig lezuhant. Összekaszabolt, kifosztott testét másnap találták meg Thököly hívei.⁴⁸

Miután meghozták a hírt a csata kimeneteléről, az erdélyi tanácsurak első dolga az volt, hogy menedéket keressenek az ifjú Apafi és a maguk számára: Kolozsvárra menekültek. A helyzet még kétségbe ejtőbbnek tűnt Teleki halála után, nem is beszélve arról, hogy Thököly a zernyesti csata után magának tudhatta Erdély déli felének nagy részét, és megválasztatta magát az országgyűlésen fejedelemmé. Félni kellett attól, hogy az egész ország mellé áll, mivel a nép Thökölyben a felszabadítót látta. Bethlen szerint az volt a vélekedés a tanácsurak között, hogy ha Thököly és vele a török bent marad az országban, a németek pedig győznek, a császár a győztes jogán jár majd el a vallási és a világi kérdésekben.⁴⁹ A törökök szeptemberben több sikert arattak: Vidinnél, Nišnél, Belgrádnál. Badeni Lajos Thököly ellen Erdélybe vonult, hogy onnan biztosítsa a hadszínteret, ezért Thököly októberben feladta az Erdélyben hatalma alá került területeket. Az erdélyieknek sürgősen lépniük kellett, hogy hazájuk megőrizhesse szuverenitását, hogy rendeződjön a helyzet a fejedelmi szék körül. Bethlen Miklós – ahogyan *Önéletírásában* megörökítette – Bécsbe akart menni, és felajánlotta a tanácsuraknak, hogy szívesen közbenjár az ügyükben. A tanácsurak először nem akarták, hogy Bethlen Bécsbe menjen, és megpróbálták szándékától eltéríteni azzal, hogy *Keszei Jánost* már elküldték a császárhoz. Nem értették, miért akar Bethlen Bécsbe menni, és megpróbálták lebeszélni róla. Minden erőfeszítésük ellenére Bethlen mégis úgy döntött, hogy elindul, így a tanácsurak jobbnak látták, ha hivatalos megszorításokkal, biztosítékok kikötésével indítják útnak.⁵⁰ Augusztus 31-én indult kelt útnak azzal az utasítással, hogy Thököly kiűzéséhez segítséget kérjen, illetve a fejedelmet megerősítse.⁵¹ Meg kellett esküdnie, hogy nem tesz semmit, ami az ország javát nem szolgálja. Bethlen is biztosítékot kért a rendektől, hogy vagyonát és családját megvédi, amíg ő távol van, és hogy nem pártolnak át Thökölyhez.

Bethlen Miklós szeptember 8-án érkezett meg Bécsbe, csaknem a zernyesti csata híré-

vel egy időben. Belgrád török ostroma miatt az udvar pánikban volt, ezért foglalkoztatta az erdélyi helyzetet. Rögtön tárgyalni kezdtek vele, tehát szeptember 16-án már elkezdődött a tárgyalássorozat a Minsterkonferenz-el. Először 5 pontot terjesztett fel: 1. A császár támogatását és Thököly kiűzését kérték. 2. Mivel I. Lipót azt kívánta, hogy Apafi Bécsben neveljék, a rendek kérték a Konferenciát, hogy hagyják Erdélyben az ifjú fejedelmet, és nagykorúságáig Erdély kormányzatát is. 3. I. Lipót adjon diplomát Erdélynek, az ifjú fejedelem megerősítését kérvényezték, a téli szállás és a portio alól kértek felszabadítást, és írásban adjanak biztosítékot afelől, hogy nem hoznak jezsuitákat Erdélybe, és nem fogják azt idegenek kormányozni. A 4. pontban konkrétan azt kérvényezték, hogy 1690-91 telén ne hozzanak be kvártélyra katonákat, és kérték II. Apafi Mihály megerősítését. Az 5. pontban Thököly birtokainak elkobzását kérték. Bethlen már ezzel eleget tett a küldetésének, de idő közben azt kérte tőle a császár, hogy javasoljon neki olyan eszközt, amellyel Erdélyt megtarthatná. Bethlen erre nem mert válaszolni, nehogy az udvar ezt ellene fordítsa, ugyanis az 1688-ban felterjesztett erősen Teleki ellenes titkos tervzetét is kiadták az erdélyieknek. Végül mégis írt egy diplomatervezetet, melyet szeptember 30-án terjesztett a Konferencia elé. Sokat segített Bethlennek a brandenburgi választó követe, *Nicolaus Gothefridus Dankelmann*. Neki mondta el a diploma tartalmát, minden írását és dolgát közölte vele. Mivel a tanácskozáson⁵² nem tudtak érdemben megegyezni a tervzettel kapcsolatban, október 2-án is foglalkoztak vele s alkudoztak a pontjairól. Október 10-én pedig már elkezdték felolvasni a Diploma Leopoldinum tervzetét, ám még október 17-én és 19-én is szóba kerültek bizonyos változtatások a Konferencia részéről.⁵³

Bethlen a diploma beadásának elején elkövetett egy nagy hibát, ami veszélybe sodorta a követséget. A hiba az volt, hogy először Theodor Stratmann kancellárnak adta a memorialét, nem pedig *Ulrich Kinskynek*, aki az Erdélyi Konferencia elnöke volt. A szokásoknak megfelelően ugyanis a Konferencia elnökének kellett volna átadni a diplomatervezetet. Mondani sem kell, hogy nagyon dühös lett Bethlenre, és megfenyegette, hogy nem segít neki. Bethlennek nem jutott más eszébe, azt hazudta, hogy Kinsky példánya nincs még kész, mert annak „szebbnek” kell lennie.⁵⁴ Kinsky megnyugodott, Bethlen elrohant Stratmannhoz azzal az indokkal, hogy javítani valója van még a tervzeten, így azt visszakarta. Másolatot egyet Kinskynek, és így már mindkettőjüknek tudott adni egy példányt, így megoldódott a probléma. Caraffa is támogatta a diploma ügyét. Minden nap várta ebédre Bethlent, de hiába. Caraffa felajánlotta neki, hogy javasolni fogja a császárnak, hogy írja alá a diplomát. Így is lett, a császár elfogadta a pontokat. Bethlennek felajánlották a vajdaságot, grófi címet, jószágokat, ám ő mindezt visszautasította.⁵⁵ A Habsburg-kormányzat nem mondhatott le Erdélyről, hiszen az volt a háború éléstára, „Magyarország citadellája”. Bethlen leírása szerint Belgrád eleste után már nyolc nappal kézhez vehette a császári aláírással ellátott *Diploma Leopoldinumot*.⁵⁶ Bethlen így írta: „*Csuda dolog hogy az odafel in anno 1688. említett szebeni deklarációt sem Caraffa, sem az udvarban senki, csak úgy nem hozta elé, mintha soha nem lett volna.*”⁵⁷

Bethlen emlékei szerint a diplomatervezet 1690. október 16-án⁵⁸ nem úgy került kiadásra, ahogy azt benyújtotta, mivel több helyen átírták. Az egyik ilyen pont, amelyben Bethlen azt kérte, hogy ne engedjék be a katolikus püspököket és jezsuitákat Erdélybe. Ehelyett azt írták, hogy más vallás, mint ami bent van, nem nyerhet bebocsátást. A kilencedik pont pedig azt rendeli el, hogy a tanácsban és a királyi táblán legalább három-három katolikus személy legyen a 12-ből. Bethlen azt kérte, hogy legfeljebb három-három katolikus legyen, tehát felső határt szeretett volna szabni.⁵⁹

Bethlen Miklós hazafelé vette az útját, kezében a császár által kiállított hitlevéllel. Ekkor esett el Belgrád, és ismét nyitva állt a török útja Bécs felé. A Porta tatár hadak küldését rendelte el Váradra és Erdélybe télire, ezért odaküldték Badeni Lajos herceget, aki a török elleni hadak új vezére lett. Az egyedül maradt Thököly nem mert nagyobb ütközetet vállalni, és Havasalföldnek vette az irányt.

Ilyen körülmények között kellett Bethlennek a Diplomát hazavinnie. A császár Lengyelországon keresztül javasolta az átkelést, és Badeni Lajosnak instrukciókat küldött. Bethlen Budáig kísérő nélkül utazott. Az útviszonyok, az időjárás, a garázdálkodó katonák, akiket Csáky László engedett útjukra, a törökök és a kurucok miatt lassú és nehéz útja volt. 1690. november 11-én érkezett Kolozsvárra családjához, egy nappal később pedig Enyedre, Badeni Lajoshoz. Bethlen a *Sudores et cruces* című latin nyelvű megemlékezésében leírta, hogy hazaérkezése nagy vihart kavart. Ellenségei azzal vádolták, hogy eladta hazáját, hogy ő maga úr lehessen. Bethlen tagadta ezt, bizonygatta, hogy a felajánlott címetek nem fogadta el, és a megszabott utasítást teljesítette. Mikor a rendek látták, hogy nincs szó az ifjabb Apafi megerősítéséről, dühöngve nekitámadtak. A badeni herceghez fordultak, aki viszont rendre utasította őket. Árulással vádolták Bethlent, azt hitték, hogy ő akadályozta meg a fejedelem megerősítését, ráadásul nem kérte senki, hogy diplomát hozzon.⁶⁰

A Diplomát minél hamarabb ki kellett hirdetni, ezért összehívták az országgyűlést. A császár kérte Bethlent, hogy tegye közzé a Diplomát magyar, német és latin nyelven, de nem ő akarta felolvasni, ezért a császár Falkenheim grófot, Absolon Dánielt és Veteranit jelölte ki. Badeni Lajos menlevelet adott az országgyűlésre igyekvőknek. Az országgyűlésen azt is meg kellett tárgyalni, hogy mit tesznek azokkal, akik átpártoltak Thökölyhez. A magyar fejedelem pátensekkel árasztotta el az országot, hogy ne higgyenek a németeknek, és a tatárokkal két irányból tört be az országba. A következő országgyűlést Fogarasba hívták össze. Thököly december 31-én és január 1-jén átkelt a havasokon, azonban Veterani január 2-án szétverte a kuruc hadat. A fogarasi országgyűlést ezért nem lehetett megtartani, a delegáció azonban ülésezett. Az országgyűlést végül január 10-én nyitották meg.⁶¹ Itt akarták kihirdetni a Diplomát, valamint bemutatták a császár levelét, melyben hűséget és adót kért.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd: SZÁSZ KÁROLY: *Sylloge tractatum aliorumque actorum publicorum, historiam atque agrumenta benigni diplomatis Leopoldini, resolutionis item quae Alvincziana vocatur, illustrantium*, Kolozsvár, 1833. (A továbbiakban: Szász–Sylloge Tractatumum.) A szerző könyvismertetése.
- ² *Erdélyi országgyűlési emlékek, történeti bevezetésekkel = Monumenta comitalia regni Transsylvaniae*. Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. XVIII–XX. kötet. Budapest, 1876, MTA. (A továbbiakban EOE.] XVIII. 1.
- ³ EOE XVIII. 14.
- ⁴ EOE XVIII. 27.
- ⁵ Kolozsvári István gyulafehérvári professzor Németországba és Belgiumba ment Biblia nyomtatás ügyében. Nem volt diplomata, eddig nem képviselt politikai ügyet. Járt a brandenburgi

- választófejedelemmél, aki nem sürgette cselekvésre az ország állapotával kapcsolatban, és biztosította közbenjárását a német császárnál, és a lengyel király barátságát ajánlotta.
- ⁶ EOE XVIII. 12. illetve 130.
- ⁷ 1677-ben, mikor még nem tiltotta a török a bujdosók támogatását, jelentős francia–lengyel támogatást élvezett a mozgalom. A szövetségek eleinte Teleki Mihály szánták a bujdosók vezérének, ám csakhamar kiderült, hogy nem alkalmas erre a szerepre.
- ⁸ A kivívott vár palánkkerítését kellett lebontaniuk.
- ⁹ Thököly nem akarta királlyá koronáztatni magát, csak fejedelemnek címezte személyét, ezzel Bocskai Istvánra utalva, aki a példaképe volt.
- ¹⁰ 1685-től rendkívüli esetben az országgyűlések között, és néha alatta is tanácskozó bizottság. Tagjait a 3 nemzetből (szász, székely, magyar) választják. A halasztást nem tűrő diplomáciai kérdésekben döntöttek, emellett határoztak közigazgatási, pénzügyi, illetve hadügyi kérdésekben is.
- ¹¹ EOE XVIII. 33.
- ¹² Haller János a fejedelmi tanács tagja, de nem kulcsembert. A követség vezetőjeként való megválasztása azért fontos, mert katolikus volt, és a Habsburg birodalomban uralkodó ellenreformációs irányzat miatt érthető a döntés Apafiék részéről. Lásd: TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben: 1690–1740*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó. (A továbbiakban: Trócsányi 1988.) 197–198.
- ¹³ EOE XVIII. 40.
- ¹⁴ „Nolentes volentes proteget vos Sua Majestas”. Lásd: CSEREI MIHÁLY: *Erdély története [1661–1711]*. S. a. r. BÁNKÚTI IMRE, Budapest, 1983, Európa Könyvkiadó. 179.
- ¹⁵ EOE XVIII. 38–46.
- ¹⁶ *Alvinczi Péter okmánytára*. Kiadja: SZILÁGYI SÁNDOR, GERGELY SAMU és PETTKÓ BÉLA. I–III. kötet, Budapest, 1887. (A továbbiakban: AOT.) 172.
- ¹⁷ Csáky László Erdély legrettegettebb ellenségének számított. A Béli-összeesküvés részese, a Portára menekült, majd Bécsbe ment, és a császár szolgálatába állt. Erdély azt szeretne volna elérni, hogy Csákyt távolítsák el Erdély közeléből. Bepanaszolták a császárnál és a lengyel királynál is, a Havasalfölddel kötött szerződésben pedig ellenségnek ismerik el. Még Csáky Lászlónét is száműzik az országból, mert férjének híreket küldött. Ő állt most Erdély határában.
- ¹⁸ Lásd bővebben: SZÁDECZKY BÉLA: *Erdély visszacsatolásának története*. Erdélyi Múzeum, 1901. (A továbbiakban Szádeczky 1901.) 505–506.
- ¹⁹ Lásd bővebben: Szádeczky 1901. 507.
- ²⁰ Lásd bővebben: Szádeczky 1901. 563–565.
- ²¹ EOE XVIII. 44.
- ²² EOE XVIII. 47.
- ²³ EOE XVIII. 29.
- ²⁴ Nem ok nélkül, hiszen titkos levelezés folyt a fejedelem és Sobieski között, Erdély ismét felajánlotta, hogy Lengyelország oltalma alá helyezkedne.
- ²⁵ *Bethlen Miklós levelei* I. kötet. S. a. r. JANKOVICS JÓZSEF. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. (A továbbiakban: BML I.) 237. levél, 708.
- ²⁶ EOE XVIII. 55.
- ²⁷ 1642-ben született, Bethlen János kancellár fia. Első nevelője Keresztúri Pál, majd Apáczai Csere János. Németalföldön, Hollandiában, Párizsban tanult. Hazatérve Zrínyi Miklós mellett akarta katonai nevelését tökéletesíteni, de csak keveset lehetett a nagy hős környezetében annak halála miatt (melynek tanúja volt). Ezután Olaszországba utazott, olasz nyelvet és építészetet tanult. Kemény János és Apafi bizalmi embere volt. Meggondolatlanul belekeveredett Béli Pál összeesküvésébe, 1676-ban Fogarason bebörtönözték, szabadulása után Kővár és Máramaros kapitánya lett. 1690-ben Bécsbe kerül, ahol közreműködik a Diploma

- Leopoldinum megalkotásában. Nagy politikai ellenfele, Teleki Mihály halála után 1691-ben Erdély kancellárjává választják. (1691–1704 között volt ebben a funkcióban). Egy Hollandiában kiadott Erdély szomorú sorsáról szóló könyve miatt Rabutin élete végéig bécsi fogságban tartja. Rabságában alkotja élete főművét (*Önéletírásom*) amelyet tulajdonképpen gyermekeinek írta okulásul, magyar nyelven. 1716-ban Bécsben halt meg.
- ²⁸ *Erdély története három kötetben*. II. kötet. Szerk.: MAKKAI LÁSZLÓ, MOCsÁRY ANDRÁS. Budapest, 1986, Akadémiai Könyvkiadó. (A továbbiakban: Erdély története II.) 874.
- ²⁹ EOE XVIII. 53.
- ³⁰ Lásd bővebben Szádeczky 1901. 568–589.
- ³¹ EOE XVIII. 66.
- ³² A Bécsben ülésöző Erdélyi Konferencia. A titkos konferencia, ami a külügyeket intézte, bizottságokra oszlott, amelyeket szintén konferenciáknak neveztek. Egy ilyen bizottság foglalkozott az erdélyi ügyekkel is. Első ismert tárgyalása 1687. augusztus 29-én folyt.
- ³³ Trócsányi 1988. 45–46.
- ³⁴ Szász–Sylloge Tractatuum 24–36.
- ³⁵ AOT III. 185.
- ³⁶ Erdély története II. 877.
- ³⁷ BETHLEN MIKLÓS: *Sudores et cruces*. In BML. (A továbbiakban *Sudores et cruces*, BML) 1185.
- ³⁸ Trócsányi 1988. 198.
- ³⁹ *Sudores et cruces*, BML 1186.
- ⁴⁰ EOE XIX. 48–51.
- ⁴¹ Szász–Sylloge Tractatuum 40–56.
- ⁴² EOE XIX. 53–54.
- ⁴³ A mű sajnos nem mindig pontos és hiteles, sokszor a szerző memóriája nem úgy őrizte meg az eseményeket, ahogyan azok valójában történtek. Lásd Trócsányi 1988. 201–203.
- ⁴⁴ BETHLEN MIKLÓS: *Bethlen Miklós önéletírása*. [I–II. kötet] S. a. r. V. Windisch Éva. Budapest, 1955, Szépirodalmi Könyvkiadó. [A továbbiakban: BMÖ] I. 396.
- ⁴⁵ EOE XX. 53.
- ⁴⁶ BMÖ I. 336.
- ⁴⁷ Cserei históriája 224–227.
- ⁴⁸ Erdély története, II. 883.
- ⁴⁹ BMÖ I. 402.
- ⁵⁰ *Sudores et cruces* In BML 1188.
- ⁵¹ EOE XX. 59.
- ⁵² Lásd bővebben Trócsányi 201–202.
- ⁵³ Trócsányi 49.
- ⁵⁴ BMÖ I. 403.
- ⁵⁵ BMÖ I. 404.
- ⁵⁶ Szász–Sylloge Tractatuum 67–78.
- ⁵⁷ BMÖ II. 10.
- ⁵⁸ A keltezés nem helyes, mert hiába kezdik felolvasni a diplomatervezetet már október 10-én, Bethlen még korrekciót kér a szövegen, így a diploma datálása október 20–25. közé tehető. Lásd: Trócsányi 202.
- ⁵⁹ BMÖ I. 404., de a szeptember 30-i előterjesztés ezt nem hangsúlyozza, mivel természetesnek veszi, hogy minden bevett felekezetet három-három tanács tag képvisel. Lásd Trócsányi 202.
- ⁶⁰ *Souders et cruces*, BML 1191.
- ⁶¹ Szász–Sylloge Tractatuum 78–99.